

Drs. L.Tjoonk

No. 2.57

POSITIE EN ERVARINGEN VAN DE
VAN BEROEP VERANDERDE BOEREN
OP DE DRENTSE ZANDGRONDEN

L26
2.57A
dupl

Februari 1974

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

129131

OVERZICHT VAN UITGEBRACHTE AANVERWANTE PUBLIKATIES

Publikatie No. 2.12	Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe Ir. A.L.G.M. Bauwens en D.B. Baris Maart 1969	Uitverkocht
Publikatie No. 2.37	Afgevloeiide boeren over beroepsverandering Drs. C.J.M. Spierings Januari 1972	f 5,50
Publikatie No. 2.44	Van beroep veranderen? Drs. J.J.J. Kloprogge Oktober 1972	f 3,50
Publikatie No. 2.45	Veranderingen in het aantal bedrijfs- hoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966-1971 D.B. Baris, A.J. Jacobs, B.H. Perdok Februari 1973	Uitverkocht
Publikatie No. 2.47	Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering Ir. K.M. Dekker Augustus 1973	f 5,50
Publikatie No. 2.48	Plannen tot beroepsverandering Drs. C.J.M. Spierings Juni 1973	f 4,50
Publikatie No. 2.49	Friese boerinnen over beroeps- verandering Drs. J.J.J. Kloprogge Mei 1973	f 4,50
Publikatie No. 2.52	Landbouwers in Salland en Twenthe over hun beroep Drs. J.J.J. Kloprogge Ir. P. van der Linden Augustus 1973	Uitverkocht
Publikatie No. 2.54	Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf Drs. C.J.M. Spierings November 1973	f 5,50

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
HOOFDSTUK I DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
§ 1. Doel van het onderzoek	7
§ 2. Opzet van het onderzoek	9
HOOFDSTUK II ENKELE KENMERKEN VAN DE AFGEVLOEIDE BOEREN	11
§ 1. Leeftijd, burgerlijke staat en onderwijs	11
§ 2. Het beroep en het bedrijf vóór de beroepsverandering	11
HOOFDSTUK III DE AANLEIDING TOT BEROEPSVERANDERING; INFORMATIE EN VOORLICHTING OVER ANDER WERK	13
§ 1. De aanleiding tot beroepsverandering	13
§ 2. Informatie over het al dan niet van beroep veranderen	14
§ 3. Voorlichting over ander werk	14
§ 4. Mening over informatiebronnen	15
HOOFDSTUK IV HET NIEUWE BEROEP	16
§ 1. Het eerste beroep na de beroepsverandering	16
§ 2. De ervaringen met het eerste beroep	16
§ 3. Het huidige beroep	17
§ 4. Het inkomen	19
HOOFDSTUK V DE MENINGEN OVER HET HUIDIGE EN HET BOERENBEROEP	21
§ 1. De meningen over het nieuwe werk	21
§ 2. De houding tegenover het boerenberoep	23
HOOFDSTUK VI DE GEVOLGEN VAN DE BEROEPSVERANDERING	25
§ 1. Het grondgebruik vóór en na de beroepsverandering	25
§ 2. De bedrijfsgebouwen	26
§ 3. Verhuizen; afstand tot het werk	26
HOOFDSTUK VII DE VROUW OVER DE BEROEPSVERANDERING VAN HAAR MAN	28
§ 1. De houding van de vrouw tegenover eventuele beroepsverandering van haar man	28

INHOUD (vervolg)

	Blz.
§ 2. De voor- en nadelen van het huidige werk	29
§ 3. Vrije tijd; verhuizen	30
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	31
BIJLAGEN: 1. De beroepen van de ex-agrariërs op het moment van de enquête	39
2. Beroepsniveau	42

Woord vooraf

In 1969 heeft het Landbouw-Economisch Instituut de resultaten gepubliceerd van een kwantitatief onderzoek naar beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe in de periode 1963 - 1966 (publikatie 2.12).

In 1971 werd opnieuw een onderzoek ingesteld naar de veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven. Bij dit onderzoek - dat beperkt bleef tot de Drentse zandgronden en betrekking had op de periode 1966 - 1971 - werd eveneens bijzondere aandacht besteed aan de betekenis van de beroepsverandering (publikatie 2.45).

Uit beide onderzoeken blijkt dat beroepsverandering door zelfstandige agrariërs tot nog toe kwantitatief gezien van relatief geringe betekenis is. Omdat beroepsverandering echter ingrijpende consequenties heeft voor de betrokken bedrijfshoofden en hun echtgenoten, is meer informatie over de kwalitatieve aspecten hiervan wenselijk.

Om deze reden heeft de Werkcommissie Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe, het Landbouw-Economisch Instituut verzocht een onderzoek in te stellen naar de positie en ervaringen van de van beroep veranderde boeren op de Drentse zandgronden.

Een woord van dank aan allen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, in het bijzonder aan de van beroep veranderde boeren en hun vrouwen, is hier zeker op zijn plaats.

Het onderzoek, dat behalve in Drenthe ook in Noord-Brabant is uitgevoerd, is opgezet door Ir. J.M. Biemans, Drs. C.J.M. Spierings en Drs. L. Tjoonk van de Afdeling Streekonderzoek. De analyse en verslaggeving van het onderzoek in Drenthe zijn verzorgd door Drs. L. Tjoonk, gestationeerde van de Afdeling Streekonderzoek in de provincie Drenthe.

De Directeur,

(A. Maris)

Den Haag, februari 1974

HOOFDSTUK I

Doel en opzet van het onderzoek

§ 1. Doel van het onderzoek

De Afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut verricht reeds enige tijd onderzoek naar de beroepsverandering door agrarische zelfstandigen. Het onderzoek heeft betrekking op twee thema's, nl. enerzijds het volgen van kwantitatieve ontwikkelingen naast het geven van inzicht in de samenstelling van de groep van beroep veranderden, en anderzijds het verklaren van de achtergronden en het weergeven van het procesmatige verloop van de verandering van beroep.

Wat de kwantitatieve aspecten betreft zijn in 1969 en in 1973 voor de provincie Drenthe twee studies 1) gepubliceerd. Hieruit blijkt dat tussen 1963 en 1966 4% van de in 1963 in een aantal keuzegemeenten op de zandgronden aanwezige zelfstandige agrariërs van beroep is veranderd, terwijl dit tussen 1966 en 1971 in totaal 7% was. Hoewel kwantitatief gezien nauwelijks van een toeneming van het verschijnsel beroepsverandering sprake is, is wel een wijziging waar te nemen in de samenstelling van de groep van beroep veranderde agrariërs. Zo waren de 40 - 55-jarigen in de periode 1966 - 1971 sterker vertegenwoordigd en de 55-jarigen en ouderen geringer dan in de periode 1963 - 1966. Naar de bedrijfsoppervlakte bezien zijn tussen 1963 en 1966 vooral boeren met bedrijven kleiner dan 10 ha en tussen 1966 en 1971 verhoudingsgewijs meer boeren met bedrijven van 10 - 20 ha van beroep veranderd.

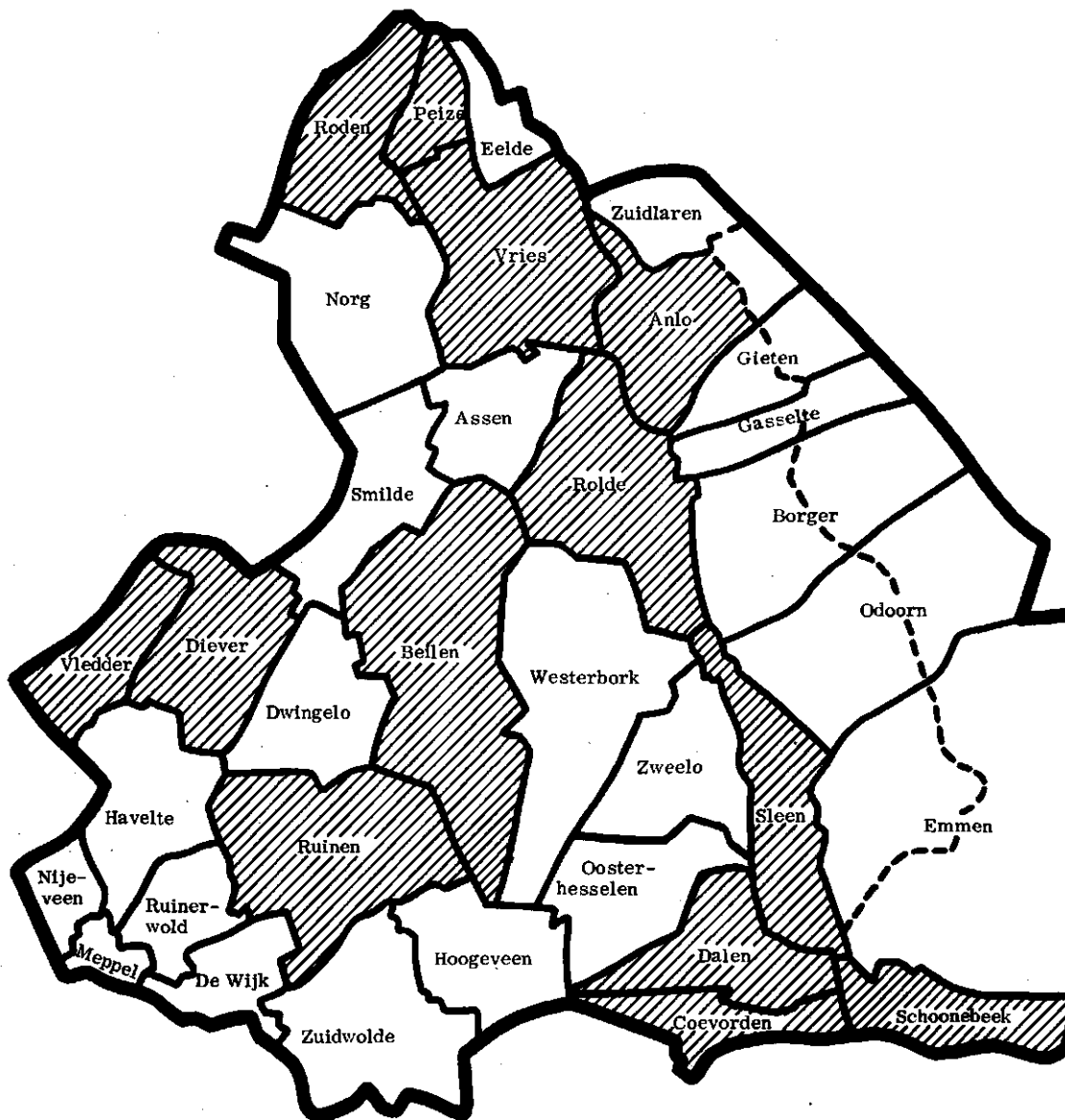
Inmiddels had de Werkcommissie voor Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe het Landbouw-Economisch Instituut verzocht een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van beroepsverandering door zelfstandige agrariërs. Ter voorbereiding van dit onderzoek is in het kader van het eerdergenoemde onderzoek naar de veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden informatie verzameld omtrent de houding van een aantal z.g. zittende boeren jonger dan 60 jaar tegenover beroepsverandering 2).

1) Bauwens, A.L.G.M. en Baris, D.B.: "Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe", Den Haag, 1969.

Baris, D.B., Jacobs, A.J. en Perdok, B.H.: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966 - 1971", Den Haag, 1973.

2) Kloprogge, J.J.J.: "Van beroep veranderen?", Den Haag, 1972.

De gemeenten van onderzoek

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat behalve een aantal al wat oudere bedrijfshoofden met kleinere bedrijven ook jongere boeren met grotere bedrijven niet afwijzend staan tegenover een ander beroep. Op grond hiervan is besloten het onderzoek naar de achtergronden van beroepsverandering - voor zover het betreft de zittende boeren - toe te spitsen op bedrijfshoofden in de leeftijd van 35 - 45 jaar met een bedrijf overwegend bestaande uit grasland met een oppervlakte tussen 5 en 20 ha 1). Van deze groep veehouders overweegt 13% van beroep te veranderen, wil 6% van beroep veranderen bij aanwezigheid van geschikt ander werk en denkt 2% bij een in de komende jaren gelijk blijven van het inkomen van beroep te veranderen. Hieruit mag geconcludeerd worden dat 21% van de jongere veehouders op de Drentse zandgronden als mogelijk beroepsveranderaar kan worden beschouwd.

Naast een onderzoek onder zittende boeren achtte de Werkcommissie het van belang eveneens een onderzoek in te stellen onder reeds van beroep veranderde boeren ten einde het inzicht in de problematiek rond de beroepsovergang van zelfstandige agrariërs te verdiepen. Bij dit laatste onderzoek, waarvan in deze publikatie verslag wordt uitgebracht, wordt ingegaan op de volgende onderwerpen:

- de aanleiding tot beroepsverandering;
- de ontvangen informatie en voorlichting;
- het nieuwe beroep; ervaringen met het nieuwe beroep;
- de houding van de ex-agrariërs tegenover het nieuwe beroep;
- het bedrijf vóór en na de beroepsverandering;
- de mening van de echtgenote van de voormalige boeren over de beroepsverandering en het nieuwe beroep.

Het doel van dit onderzoek is derhalve het verkrijgen van informatie over een aantal aspecten van de beroepsverandering, zoals deze ervaren zijn door boeren die uit de landbouw zijn gegaan. Informatie hierover is niet alleen van betekenis voor bedrijfshoofden die beroepsverandering overwegen, maar ook voor de voorlichters van de standsorganisaties en de bemiddelaars van de arbeidsbureaus die zich bezighouden met plaatsing en omscholing van agrariërs die van beroep willen veranderen. Met het oog op het regionale werkgelegenheidsaspect en het agrarische structuurbeleid is het verschijnsel beroepsverandering eveneens van betekenis.

§ 2. Opzet van het onderzoek

Het onderzoek heeft betrekking op van beroep veranderde boeren in 13 keuzegemeenten op de Drentse zandgronden (zie bijgaande kaart). Het onderzoek bleef beperkt tot voormalige boeren die tussen mei 1968 en mei 1971 van hoofdberoep zijn veranderd, in mei 1968 55 jaar of jonger

1) Spierings, C.J.M.: "Jonge veehouders en hun plannen t.a.v. bedrijf en beroep", Den Haag, 1973.

waren en bij de beroepsovergang een bedrijf exploiteerden van minstens 5 ha. Als periode van afvloeiing is aangehouden mei 1968 - mei 1971 om de tijdsduur tussen het tijdstip van beroepsverandering en het moment van enquête zo kort mogelijk te houden. Voormalige boeren ouder dan 55 jaar (peildatum mei 1968) zijn buiten het onderzoek gelaten omdat bij de ouderen vaak moeilijk is uit te maken of van beroepsbeëindiging dan wel van beroepsverandering sprake is. De minimumoppervlakte van 5 ha is gehanteerd omdat op kleine bedrijven vaak twijfel bestaat over de vraag of de landbouw destijds wel als hoofdberoep werd uitgeoefend.

Uitgaande van de zojuist genoemde beperkingen t.a.v. de periode van afvloeiing, leeftijd van de geënquêteerde en oppervlakte van het vroegere bedrijf werden van 113 van beroep veranderde boeren gegevens verzameld door middel van een mondelinge enquête.

De enquête vond plaats in het voorjaar van 1972. Indien de geënquêteerde gehuwd was, werden ook enkele vragen aan de echtgenote gesteld.

HOOFDSTUK II

Enkele kenmerken van de afgevloeiende boeren

§ 1. Leeftijd, burgerlijke staat en onderwijs

Van de van hoofdberoep veranderde boeren was op het moment van onderzoek 23% jonger dan 40 jaar, 24% 40 - 45 jaar, 28% 45 - 50 jaar en 25% 50 - 60 jaar. De gemiddelden leeftijd bedroeg 46 jaar 1).

Van alle respondenten was 95% gehuwd of gehuwd geweest.

Tabel 1. Leeftijd en onderwijs (in %)

Leeftijd bij enquête	Alleen lager onderwijs	Cursorisch onderwijs	Voortgezet dagonderwijs	Totaal	
				%	aantal
< 40 jaar	23	8	69	23	26
40 - 45 jaar	33	19	48	24	27
45 - 50 jaar	34	28	37	28	32
50 - 60 jaar	29	50	22	25	28
Totaal	30	27	44	100	113

Van de van hoofdberoep veranderde boeren heeft 30% alleen lager onderwijs gehad, 27% heeft na de lagere school nog één of meer cursussen gevolgd en 44% heeft voortgezet dagonderwijs genoten. Het voortgezet dagonderwijs bestond overwegend uit lager landbouwonderwijs; enkelen hadden tevens middelbaar landbouwonderwijs gevolgd. Ook hadden enkelen algemeen voortgezet dagonderwijs of lager technisch onderwijs genoten.

Naarmate de respondenten jonger waren had een geringer deel cursusonderwijs, maar een groter deel voortgezet dagonderwijs gevolgd.

§ 2. Het beroep en het bedrijf vóór de beroepsverandering

Vóór zij zelfstandig boer werden heeft 22% van de respondenten een beroep buiten de landbouw uitgeoefend. In de helft van de gevallen betrof het een aan de landbouw verwant beroep. Gemiddeld werkten de respon-

1) Dit houdt verband met de beperking naar leeftijd; ex-boeren die in mei 1968 ouder dan 55 jaar waren zijn buiten het onderzoek gelaten (zie hoofdstuk I, § 2).

denten 4 jaar in een beroep buiten de landbouw vóór zij agrarisch bedrijfshoofd werden.

Gemiddeld zijn de respondenten 13 jaar zelfstandig boer geweest: 23% 20 jaar of langer en 36% korter dan 10 jaar.

Bij de beroepsverandering had 19% van de respondenten een bedrijf van 5 - 10 ha, 50% een bedrijf van 10 - 15 ha, 24% een bedrijf van 15 - 20 ha en 7% een bedrijf van 20 ha of groter. De gemiddelde oppervlakte bedroeg toen 12,8 ha 1).

Tabel 2. Leeftijd en bedrijfsoppervlakte bij beroepsverandering (in %)

Leeftijd bij enquête	Aantal bedrijven van ha				Gem. oppervlakte (in ha)
	5 - 10	10 - 15	15 - 20	≥ 20	
< 40 jaar	23	58	15	4	12,4
40 - 45 jaar	11	44	26	19	14,0
45 - 50 jaar	16	50	31	3	12,9
50 - 60 jaar	25	50	21	4	12,1
Totaal	19	50	24	7	12,8

De 40 - 45-jarigen exploiteerden gemiddeld iets grotere bedrijven dan de respondenten in de andere leeftijdsklassen.

1) Dit houdt verband met de beperking naar oppervlakte; ex-boeren die bij de beroepsverandering een bedrijf kleiner dan 5 ha hadden zijn buiten het onderzoek gelaten (zie hoofdstuk I. § 2).

HOOFDSTUK III

De aanleiding tot beroepsverandering; informatie en voorlichting over ander werk

§ 1. De aanleiding tot beroepsverandering

Aan de respondenten is o.m. de vraag gesteld wat voor hen destijds de aanleiding is geweest om van beroep te veranderen. De meest genoemde redenen voor beroepsverandering waren: gezondheidsredenen (28%), een te laag inkomen (25%), te hoge investeringen (25%), een te klein bedrijf (21%) en het ontbreken van een opvolger (19%). De beide laatstgenoemde redenen zijn vrijwel steeds genoemd in combinatie met één of twee andere redenen.

Gezondheidsredenen en het ontbreken van een opvolger werden verhoudingsgewijs vaker door oudere dan door jongere ex-boeren genoemd. Dit ligt overigens voor de hand; ouderen zullen nl. naar verhouding vaker klachten hebben over hun gezondheid, terwijl ook de opvolging pas op latere leeftijd een punt van overweging vormt bij de beantwoording van de vraag al dan niet van beroep te veranderen.

Tabel 3. De aanleiding tot beroepsverandering

Aanleiding	Aantal keren dat als aanleiding is genoemd	% van alle respondenten dat als aanleiding noemde
Gezondheidsredenen	32	28
Gebondenheid	6	5
Geen opvolger	22	19
Inkomen te laag	28	25
Investeringen te hoog	28	25
Andere financiële redenen	14	12
Gedwongen pachtbeëindiging	9	8
Bedrijf te klein	24	21
Slechte verkaveling	8	7
Kwijtraken grond (wegen, enz.)	11	10
Slechte grond, gebouwen	7	6
Andere bedrijfstech. redenen	7	6
Overlijden vrouw of opvolger	2	2
Andere gezinsomstandigheden	7	6
Andere redenen	4	3

Een te laag inkomen, te hoge investeringen en een te klein bedrijf werden daarentegen relatief vaker door de jongeren genoemd. Ook dit is verklaarbaar; voor de jongeren met opgroeiende kinderen zullen deze redenen eerder een noodzaak zijn om naar ander werk om te zien dan voor de ouderen.

Het wekt voorts geen verwondering dat een te laag inkomen en een te klein bedrijf - factoren die dikwijls samengaan - vaker werden genoemd naarmate de bedrijven kleiner waren.

§ 2. Informatie over het al dan niet van beroep veranderen

Beroepsverandering is een ingrijpende stap omdat het vrijwel nooit mogelijk zal zijn weer terug te keren naar het boerenberoep. Men zou dan ook verwachten dat degenen die zo'n stap overwegen hierover eerst gaan praten. Uit het onderzoek blijkt echter dat 65% van de respondenten met niemand heeft gepraat over de keuze: of met boeren doorgaan of een ander hoofdberoep kiezen.

Degenen die wel hierover gesproken hebben deden dat in verreweg de meeste gevallen (44%) met familieleden of kennissen. Verder vonden gesprekken plaats met medewerkers van de standsorganisaties (26%), de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst (18%) en/of de districtsbureauhouder (10%).

§ 3. Voorlichting over ander werk

De vraag of men zich van te voren had laten voorlichten over welk ander werk men na de beroepsverandering zou kunnen gaan doen, werd door 27% van de respondenten bevestigend beantwoord. Voor de ouderen en de jongeren was dit percentage nagenoeg gelijk. Naar de bedrijfsoppervlakte gezien waren de verschillen iets groter. Zo ontving van de voormalige boeren met een bedrijf kleiner dan 10 ha 17% voorlichting tegenover 35% van de ex-boeren met een bedrijf van 15 ha of groter. Ook maakte het enig verschil of men vóór de beroepsverandering al dan niet over de keuze doorgaan met boeren of veranderen van hoofdberoep had gepraat. Van degenen die hierover wel hadden gesproken kreeg nl. 38% voorlichting over ander werk tegenover 20% van degenen die dat niet hadden gedaan.

Van de 30 voormalige boeren - 27% van alle respondenten - die voorlichting ontvingen, werd 70% voorgelicht door het arbeidsbureau. In de meeste gevallen lieten degenen die zich door het arbeidsbureau lieten voorlichten zich tevens inschrijven als werkzoekende. Verder werd voorlichting ontvangen van economisch-sociale voorlichters van de standsorganisaties (20%) en op speciale voorlichtingsdagen of -avonden (10%).

Waarom heeft bijna 3/4 deel van de respondenten zich niet laten voor-

lichten over de vraag welk ander werk men eventueel zou kunnen gaan doen? Uit de antwoorden op deze vraag blijkt dat 53% van mening was dat zij zichzelf wel konden redden. Een belangrijke groep (26%) zei niet op de hoogte te zijn van het bestaan van voorlichtingsmogelijkheden. Een andere groep (14%) kreeg werk aangeboden. Verder zeiden enkele respondenten al voldoende op de hoogte te zijn via de pers. Enkele anderen twijfelden aan het nut van voorlichting.

Slechts een gering deel, nl. 11%, van de respondenten die geen gebruik van de voorlichtingsmogelijkheden hadden gemaakt, vonden dit achteraf bezien jammer. Vrijwel geen van deze 9 respondenten wist overigens van welke instantie hij dan wel voorlichting had willen ontvangen.

§ 4. Mening over informatiebronnen

Aan de respondenten is ook gevraagd waar een boer die van beroep wil veranderen volgens hen het beste terecht kan om inlichtingen over ander werk. Op deze vraag bleef 23% van de respondenten het antwoord schuldig. Verder meende 14% dat men het beste zelf ander werk kon gaan zoeken.

Van degenen die wel een of meer informatiebronnen noemden, noemde 77% het arbeidsbureau, 21% de standsorganisatie, 11% de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst en 6% de districtsbureauhouder, 10% van de respondenten vond reeds van beroep veranderde boeren de meest geschikte informatiebron.

Aansluitend op de vorige vraag werd aan degenen die het arbeidsbureau niet als informatiebron hebben genoemd - 51% van alle respondenten - gevraagd naar de reden daarvan. Uit de antwoorden blijkt dat 19% niet met het arbeidsbureau bekend was en 15% geen antwoord op deze vraag wist. Verder werd door 15% als reden opgegeven dat men slechte ervaringen had opgedaan met het arbeidsbureau en door 27% dat het arbeidsbureau geen geschikt werk heeft voor boeren die van beroep willen veranderen. Op deze vraag werd ook weer als antwoord gekregen dat men eerst zelf ander werk moet zoeken (17%).

Van de jongeren (23%) zeiden er naar verhouding meer onbekend te zijn met het arbeidsbureau dan van de ouderen (8%). Verder waren het uitsluitend jongeren (21%) die slechte ervaringen met het arbeidsbureau als reden opgaven. Van de ouderen (31%) meenden er relatief meer dat men eerst zelf ander werk moet zoeken dan van de jongeren (14%). Ook waren naar verhouding meer ouderen (31%) dan jongeren (9%) van mening dat het arbeidsbureau geen geschikt werk heeft voor boeren die wat anders willen gaan doen.

HOOFDSTUK IV

Het nieuwe beroep

§ 1. Het eerste beroep na de beroepsverandering

Wanneer eenmaal de beslissing om van beroep te veranderen is gevallen, kan het nog geruime tijd duren eer men in het nieuwe beroep aan de slag kan. Zo blijkt uit het onderzoek dat 46% van de afgevloeide boeren binnen één maand ander werk had, 33% binnen een tijdsbestek van 1 tot 6 maanden en de overige 21% na een half jaar. Voor 10% van de respondenten duurde het zelfs langer dan één jaar eer zij ander werk hadden gevonden.

Het grootste deel van de afgevloeide boeren is in de bouwvakken (26%) terecht gekomen. Daarna volgden de sectoren landbouw (16%), levensmiddelenbereiding (15%), handel en kantoor (12%) en algemene dienst (11%). In de overige sectoren, zoals metaal, textiel, hotel- en restaurant, verzorging van personen en verkeerspersoneel kwamen elk minder dan 10% van de respondenten aan de slag.

De leeftijd van de respondenten speelde in zoverre een rol, dat van de ouderen een groter deel (25%) in de sector levensmiddelenbereiding werk vond dan van de jongeren (12%). In diverse andere sectoren waren de jongeren iets sterker vertegenwoordigd dan de ouderen.

Op één uitzondering na werkten alle afgevloeide boeren in hun eerste nieuwe beroep in loondienst.

Voordat men in het eerste beroep kon beginnen, heeft 30% van de respondenten al eerder getracht om ander werk te krijgen. Dat deze pogingen aanvankelijk op niets zijn uitgelopen, kwam doordat ongeveer de helft van hen er niet in slaagde ander werk te vinden, terwijl een kwart van hen het werk dat zij konden krijgen niet aanstond. In de overige gevallen werd het werk financieel niet aantrekkelijk genoeg gevonden, vond men de sollicitatieperiode te lang duren of werd de respondent afgekeurd.

§ 2. De ervaringen met het eerste beroep

Aangezien de overgang van het boerenberoep naar een beroep buiten de landbouw van ingrijpende betekenis is, is het niet verwonderlijk dat 42% van de respondenten in het begin daarbij moeilijkheden heeft ondervonden. Bij de ouderen (32%) kwam dit naar verhouding minder vaak voor dan bij de jongeren (45%) en bij de voormalige boeren met een bedrijf kleiner dan 10 ha (30%) relatief minder vaak dan bij de ex-boeren met een groter bedrijf (44%).

Door 21% van de respondenten werd als moeilijkheid ervaren dat het nieuwe werk binnenwerk was; 19% noemde verlies van zelfstandigheid en

15% aanpassing aan het hoge werktempo. Andere moeilijkheden die enkele keren werden genoemd waren: de onbekendheid met het werk, het afstand doen van het bedrijf of vee, de lange werkdagen en het samenwerken met anderen.

Aan de 47 afgevloeiende boeren die in de eerste tijd moeilijkheden hebben ondervonden - 42% van alle respondenten - is ook gevraagd welke moeilijkheden hen later zijn meegevallen. Deze vraag werd beantwoord door 27 respondenten, de overige 20 konden geen moeilijkheden noemen waarbij dit het geval was. Uit de reacties blijkt dat in een aantal gevallen als moeilijkheid zijn meegevallen: het binnen zitten, de onbekendheid met het werk, het verlies van zelfstandigheid en de aanpassing.

§ 3. Het huidige beroep

Tussen het tijdstip van beroepsovergang - dat viel tussen mei 1968 en mei 1971 - en het moment van enquête (voorjaar 1972) is 29% van de respondenten van werkgever veranderd. Het aantal keren dat van werkgever werd veranderd varieerde van 1 tot 8; in de meeste gevallen (61%) bleef het echter beperkt tot één keer. Van degenen die van werkgever zijn veranderd heeft 27% daarbij het arbeidsbureau ingeschakeld.

Sinds de beroepsovergang is voorts 15% van de afgevloeiende boeren één of meer keren werkloos geweest. Meestal (75%) bleef dit beperkt tot één keer. Op het moment van enquête waren 3 respondenten - allen bouwvakarbeiders - werkloos.

Van de 110 respondenten die op het moment van enquête werk hadden, werkte 20% in de sector landbouw, eveneens 20% in de sector bouwvakken en houtbewerking, 15% in de sector levensmiddelenbereiding en chemie, 13% in de sector personeel in algemene dienst en 11% in de sector handel en kantoor. In de overige in tabel 4 onderscheiden sectoren werkte elk minder dan 10% van de ex-agrariërs. Ongeveer een kwart van de respondenten kan als fabrieksarbeider beschouwd worden. Een gedetailleerd overzicht van de uitgeoefende beroepen geeft bijlage 1.

Tabel 4. Het huidige beroep naar sectoren

Sector	Aantal ex-agrariërs	In %
Landbouw	22	20
Metaalbewerking	8	7
Bouwvakken en houtbewerking	22	20
Levensmiddelenbereiding en chemie	17	15
Handel en kantoor	12	11
Onderwijs en verzorgend personeel	5	5
Verkeerspersoneel	6	5
Personeel in algemene dienst	14	13
Overige	4	4
Totaal	110	100

Ook in het huidige beroep werkten op één uitzondering na alle afgevoelde boeren in loondienst. Enkeligen hadden geen volledige werkkring. De reden hiervan was dat zij seizoenwerk verrichtten, geen vast dienstverband hadden of nog ander werk erbij deden.

Slechts 7 respondenten hebben een speciale opleiding gehad voor het werk dat zij op het moment van enquête deden. Twee van hen hebben deze opleiding gevolgd op een Centrum voor Vakopleiding van Volwassenen; de overigen kregen een opleiding in het bedrijf waar zij werkten.

Op het moment van de enquête werkte 19% van de respondenten in een andere sector dan waarin zij aanvankelijk zijn gaan werken. Vooral uit de bouwvakken zijn relatief veel (34%) van de afgevoelde boeren in een andere sector gaan werken.

Het niveau van het beroep kan worden aangegeven met behulp van een - aan het Ministerie van Sociale Zaken - ontleende indeling van de beroepen naar beroepsniveau. Deze indeling is opgenomen in bijlage 2. Ter vergelijking zij opgemerkt dat landbouwers - afhankelijk van de grootte van hun bedrijf - worden ingedeeld in de beroepsniveaus 4 of 5.

Uit het onderzoek blijkt dat op het moment van enquête 1% van de respondenten zeer eenvoudige arbeid verrichtte (beroepsniveau 1), 33% eenvoudige arbeid (beroepsniveau 2) en 42% enigszins ingewikkelde arbeid (beroepsniveau 3). De beroepsniveaus 4 en 5 werden door resp. 19% en 5% van de van beroep veranderde boeren bereikt. Geen van de respondenten oefende een beroep van niveau 6 of 7 uit.

Naar leeftijd bezien, oefenden er van de jongeren naar verhouding iets meer een beroep van een wat hoger niveau (4 + 5) uit dan van de ouderen. Wellicht doet zich hier de invloed van het gevolgde onderwijs gelden, want van degenen met voortgezet dagonderwijs hadden er naar verhouding iets meer een beroep van niveau 4 of 5 dan van de respondenten met alleen lager onderwijs, eventueel aangevuld met cursusonderwijs. Ten slotte blijkt nog dat er geen verband bestaat tussen de oppervlakte van het vroegere bedrijf en het niveau van het huidige beroep.

Tabel 5. Het niveau van het huidige beroep

Leeftijd bij enquête genoten onderwijs, c.q. bedrijfsoppervlakte in 1968	Aantal respondenten, c.q. bedrijven	% respondenten naar niveau van het huidige werk	
		niveau 1 + 2 + 3	niveau 4 + 5
< 50 jaar	83	72	28
≥ 50 jaar	27	89	11
Zonder voortgezet dagonderwijs 1)	62	81	19
Met voortgezet dagonderwijs	48	69	31
< 10 ha	22	77	23
10 - 15 ha	52	77	23
≥ 15 ha	36	73	27
Totaal	110	76	24

1) Eventueel wel cursusonderwijs.

Tijdens de enquête oefende 15% van de respondenten een beroep van een ander niveau uit dan direct na het vertrek uit de landbouw. In de meeste gevallen betekende dit een beroep van een hoger niveau. Het percentage respondenten in de beroepsniveaus 4 en 5 steeg daardoor van 19 tot 24.

§ 4. Het inkomen

Een belangrijk aspect van het nieuwe beroep is het inkomen. De vraag hoeveel zij schoon per week verdienen werd door 86% van de respondenten beantwoord. Van deze 97 ex-agrariërs verdiende 21% minder dan f 170,- per week, 40% f 170,- tot f 190,- en 39% meer dan f 190,-. Het gemiddeld inkomen bedroeg f 189,- schoon per week. Ter vergelijking zij vermeld dat het wettelijk minimum-loon toen f 146,- netto per week bedroeg.

Daarnaast had 69% van de respondenten nog neveninkomsten. De belangrijkste bronnen van neveninkomsten waren pacht, rente en provisie. Andere bronnen van neveninkomsten waren: inkomen uit het agrarisch bedrijf, uit een nevenberoep en uitkeringen uit het O.- en S.-fonds.

Vergeleken met het inkomen dat zij als boer verdienen zouden hebben, vindt 43% van de respondenten dat zij in hun huidige beroep meer verdient, 16% evenveel en 35% minder. De overige 6% weet het niet.

Tabel 6. Huidige inkomen in vergelijking met inkomen als boer

Leeftijd bij enquête huidige inkomen, c.q. bedrijfsoppervlakte in 1968	Aantal respondenten, c.q. bedrijven	% respondenten dat in huidige beroep meer, gelijk of minder verdient dan als boer		
		meer	gelijk	minder
< 50 jaar	81	49	15	36
≥ 50 jaar	26	35	23	42
< f 170,-	19	32	21	47
f 170,- - f 190,-	37	43	16	41
≥ f 190,-	36	50	17	33
Onbekend	15	60	13	27
< 10 ha	22	55	4	41
10 - 15 ha	49	53	24	23
≥ 15 ha	36	31	14	55
Totaal	107	46	17	37

Van de jongeren zijn er naar verhouding iets meer van mening dat zij er in inkomen op vooruitgegaan zijn dan van de ouderen. Naarmate het huidige inkomen hoger is, stijgt het percentage respondenten dat vindt dat zij er op vooruitgegaan zijn. Verder blijkt dat van de ex-boeren die

destijds een bedrijf kleiner dan 15 ha hadden er relatief qua inkomen meer op vooruitgegaan zijn dan van hun collega's die eerder een bedrijf hadden van 15 ha of groter. Ruim de helft van de ex-bedrijfs hoofden op de grotere bedrijven vindt zelfs dat zij er qua inkomen op achteruitgegaan zijn.

HOOFDSTUK V

De meningen over het huidige en het boerenberoep

§ 1. De meningen over het nieuwe werk

Voordelen

Door 47% van de respondenten wordt als een voordeel gezien dat men in het huidige werk over meer vrije tijd beschikt dan vroeger als boer. Verder wegen zwaar de kortere werktijd (28%), de sociale voorzieningen (28%) en het feit dat men nu geen zorgen, geen financiële risico's meer heeft (27%). Ook het lichtere werk (23%), vast loon (17%) en vaste werktijden (14%) werden ervaren als voordelen van het huidige werk.

Tabel 7. Voordelen van het huidige werk vergeleken met het boerenwerk

Voordeel huidige werk	Aantal keren dat als voordeel is genoemd	% van alle responden- ten dat als voordeel noemde
Kortere werktijd	32	28
Vaste werktijden	16	14
Vast loon	19	17
Sociale voorzieningen	32	28
Meer vrije tijd, vakantie	51	47
Lichter werk	25	23
Schoner werk	8	7
Gezonder werk	1	1
Meer tijd voor gezin	2	2
Financieel	4	4
Geen zorgen, geen risico's meer	31	27
Minder gejaagd	3	3
Overige voordelen	4	4
Weet het niet	3	3
Geen	4	4

Van de ouderen en de jongeren noemden er naar verhouding evenveel voordelen. De ouderen hechtten een enigszins grotere betekenis aan kortere werktijden, lichter werk en sociale voorzieningen dan de jongeren. Daarentegen noemden naar verhouding iets meer jongeren vaste werktijden en vast loon als een voordeel.

Dat relatief meer ouderen kortere werktijden en lichter werk als een voordeel zien zal ongetwijfeld verband houden met het feit dat er van de ouderen nogal wat om gezondheidsredenen van beroep zijn veranderd.

Nadelen

Bij de nadelen springt er één nadeel duidelijk uit bij de vergelijking van het huidige werk met het boerenwerk, nl. het verlies van zelfstandigheid dat door 34% van de respondenten werd genoemd. Andere nadelen van enige betekenis zijn voorts de regelmaat, eentonigheid van het werk en de vaste werktijden, genoemd door resp. 10% en 8% van de ex-boeren. De overige nadelen, opgenomen in tabel 8, werden elk slechts door één of enkele respondenten genoemd.

Tabel 8. Nadelen van het huidige werk vergeleken met het boerenwerk

Nadeel huidige werk	Aantal keren dat als nadeel is genoemd	% van alle responden- ten dat als nadeel noemde
Vaste werktijden	9	8
Verlies van zelfstandig- heid	38	34
Regelmaat, eentonigheid	11	10
Overige nadelen (vast loon, werken tussen 4 mu- ren, ploegendienst, gemis bedrijf/vee, kans op werk- loosheid, hele dagen van huis, zwaar/vuil werk, sociale degradatie, lan- terfantent)	26	23
Weet het niet	14	12
Geen	32	28

Van de ouderen noemden er ongeveer evenveel nadelen als van de jongeren. De regelmaat, eentonigheid van het werk werd iets vaker door jongeren dan door ouderen genoemd. De ouderen zagen daarentegen vaker dan de jongeren het zware, vuile werk als een nadeel.

In loondienst of zelfstandig?

Van de van beroep veranderde boeren die in loondienst werkten - op één na allen - gaf 79% de voorkeur aan de uitoefening van een beroep in loondienst, 15% zou liever zelfstandig zijn en de overige 6% had hierover geen mening.

De meest genoemde reden waarom men de voorkeur aan een beroep in loondienst gaf was dat men dan minder verantwoordelijkheid hoeft te dragen dan als zelfstandige (55%). Verder werden als motief genoemd

de sociale verzekeringen (14%), financiële redenen (13%) en vaste werktijden en/of meer vrije tijd (12%).

Naarmate de ex-agrariërs eerder een groter bedrijf exploiteerden stijgt het percentage van hen dat liever zelfstandig zou willen zijn, nl. van 9% op de bedrijven kleiner dan 10 ha tot 25% op de bedrijven van 15 ha en groter. Het percentage dat geen antwoord weet op deze vraag neemt eveneens toe bij toenemende oppervlakte.

De respondenten die de voorkeur gaven aan een zelfstandig beroep deden dat nagenoeg allen omdat zij erg prijs stellen op het "eigen baas" zijn.

Van werk of werkgever veranderen?

Ruim driekwart (79%) van de in loondienst werkenden wil het huidige werk blijven doen, 11% geeft de voorkeur aan ander werk en eveneens 11% heeft geen voorkeur.

Van de ouderen wilden er naar verhouding iets meer ander werk gaan doen dan van de jongeren.

De helft van de respondenten die liever ander werk zou willen doen, geeft als reden op dat men de voorkeur geeft aan werk in de buitenlucht. Andere redenen om van werk te veranderen zijn een voorkeur voor contact met de agrarische sector of bezwaren tegen de zwaarte of eentonigheid van het huidige werk.

Van degenen die liever ander werk zouden willen doen, is 1/3 deel bereid daarvoor een opleiding of omscholing te volgen. De helft van hen zou dagelijks langer willen reizen en eveneens de helft van hen zou bereid zijn om te verhuizen.

De meeste respondenten, nl. 83%, willen liever bij de huidige werkgever blijven werken. Slechts 8% zou liever van werkgever veranderen; de overige 9% heeft geen voorkeur.

§ 2. De houding tegenover het boerenberoep

De vraag of zij terug zouden willen naar het boerenberoep, werd door 20% van de respondenten bevestigend beantwoord; 77% zou niet terug willen en de overige 3% wist het niet. (Zie tabel 9 op blz. 24.)

Van de jongeren zouden er relatief meer terug willen naar het boerenberoep dan van de ouderen. Verder blijkt het al dan niet terug willen naar het boerenberoep geen of nauwelijks verband te houden met het al dan niet gevolgd hebben van voortgezet dagonderwijs, het huidige inkomen en de oppervlakte van het bedrijf vóór de beroepsverandering.

Van degenen die terug zouden willen naar het boerenberoep geeft 70% als reden op dat zij liever zelfstandig zouden willen zijn. Andere motieven, die overigens slechts enkele keren werden genoemd, zijn: "landbouw is een mooi beroep", "weinig afwisseling in het (huidige) werk" en "het is bezwaarlijk om van huis te zijn".

De ex-agrariërs die niet terug zouden willen naar het boerenberoep geven als redenen op dat het huidige werk goed bevalt (27%), de investeringen als boer te hoog zijn (27%), de meerdere vrije tijd in het huidige beroep (22%), de geringere risico's thans (18%) en een beter inkomen nu (16%).

Tabel 9. De houding tegenover het boerenberoep

Leeftijd bij enquête, genoten onderwijs, huidige inkomen, c.q. bedrijfsoppervlakte in 1968	Aantal responden- ten, c.q. bedrijven	% respondenten dat terug zou willen naar het boerenberoep
< 50 jaar	83	25
≥ 50 jaar	27	7
Zonder voortgezet dagonderwijs 1)	62	21
Met voortgezet dagonderwijs	48	21
< f 170,-	20	15
f 170,- - f 190,-	37	21
≥ f 190,-	38	29
Onbekend	15	7
< 10 ha	22	18
10 - 15 ha	52	19
≥ 15 ha	36	24
Totaal	110	21

1) Eventueel wel cursusonderwijs.

HOOFDSTUK VI

De gevolgen van de beroepsverandering

§ 1. Het grondgebruik vóór en na de beroepsverandering

Op het moment van enquête had 68% van de respondenten geen grond meer in gebruik, 28% heeft een gedeelte en 4% alle grond in gebruik gehouden. Voor zover zij nog grond in gebruik hadden, varieerde de oppervlakte van 0,2 tot 12 ha. Gemiddeld bedroeg de oppervlakte 3,4 ha. Degegen die nog alle grond in gebruik hadden, hadden vóór de beroepsverandering gemiddeld een kleiner bedrijf dan zij die alle of een deel van de grond hadden afgestoten.

Tabel 10. Grondgebruik vóór en na de beroepsverandering

Respondenten hadden	Vóór de beroepsverandering gem. oppervlakte	Na de beroepsverandering gem. oppervlakte	Totaal afgevoelden
Geen grond meer in gebruik	13,2 ha	-	68%
Gedeelte van de grond in gebruik	12,6 ha	2,7 ha	28%
Alle grond in gebruik	<u>7,8 ha</u>	<u>7,8 ha</u>	<u>4%</u>
Totaal	12,8 ha	3,4 ha	100%

Het aanhouden van grond kwam in alle oppervlakteklassen voor; naar verhouding echter vaker naarmate de oorspronkelijke bedrijven kleiner waren. Ook werd gemiddeld een iets grotere oppervlakte aangehouden naarmate het vroegere bedrijf kleiner was.

In totaal kwam door de beroepsverandering van de geënuquêteerde agrariërs 1330 ha grond beschikbaar, dat is 90% van de oppervlakte die zij in mei 1968 in gebruik hadden. Van de beschikbaar gekomen grond behield 94% een agrarische bestemming.

Acht respondenten wilden de oppervlakte cultuurgrond (verder) inkrimpen (met gemiddeld 3,5 ha) en één wilde de oppervlakte uitbreiden met 0,8 ha.

Van de van beroep veranderde boeren beëindigde 21% het bedrijf in het kader van de Saneringsregeling van het O.- en S.-fonds voor de Landbouw. Van de anderen maakten er naar verhouding wat meer gebruik van

deze regeling dan van de jongeren. Dit houdt waarschijnlijk verband met het feit dat de destijds geldende regeling voor de ouderen financieel aantrekkelijker was dan voor de jongeren.

Tabel 11. Bedrijfsbeëindiging in het kader van de saneringsregeling van het O.- en S.-fonds

Leeftijd bij enquête, c.q. oppervlakte in 1968	Aantal respondenten, c.q. bedrijven	% respondenten dat bedrijf beëindigde via het O.- en S.-fonds
< 50 jaar	85	15
≥ 50 jaar	23	39
< 10 ha	23	17
10-15 ha	53	23
≥ 15 ha	37	22
Totaal	113	21

Naar de oppervlakte van het bedrijf in 1968 gezien, was er nauwelijks verschil in de mate waarin bij de bedrijfsbeëindiging gebruik werd gemaakt van de saneringsregeling.

§ 2. De bedrijfsgebouwen

Op het moment van enquête had 31% van de respondenten de bedrijfsgebouwen nog geheel of gedeeltelijk in gebruik; 18% van de bedrijfsgebouwen was in gebruik bij andere agrariërs en 22% bij personen met een hoofdberoep buiten de landbouw. De overige gebouwen (29%) stonden leeg of waren inmiddels afgebroken.

Van de bedrijfsgebouwen die nog in gebruik waren, had 49% een agrarische bestemming (veestalling, hooiopslag) en 45% een niet-agrarische bestemming (verbouwd tot tweede woning, caravanstalling). Enkele bedrijfsgebouwen hadden een gedeeltelijk agrarische en gedeeltelijk niet-agrarische bestemming gekregen.

§ 3. Verhuizen; afstand tot het werk

Tijdens de enquête woonde 54% van de ex-agrariërs nog op de boerderij. Degenen die waren verhuisd gaven hiervoor verschillende redenen op. De meest genoemde reden was dat men het bedrijf moest verlaten, omdat het een pachtbedrijf was (34%) of omdat het bedrijf in zijn geheel was verkocht (18%). In een aantal gevallen liet de kwaliteit van de woning te wensen over (22%) of was het huis ongunstig gelegen t.o.v. het nieuwe werk of de scholen (32%). Tenslotte werden enkele keren als reden van verhuizing genoemd: het huis werd afgebroken, het onderhoud werd te

duur, inwoning en het is ongewenst om tussen de boeren te blijven wonen. In de meeste gevallen (72%) vond de verhuizing plaats over een afstand van minder dan 10 km.

Van de verhuisde ex-agrariërs kocht 64% een andere woning en betrok 26% een huurwoning. De overige 10% kreeg op andere wijze de beschikking over een woning (dienstwoning, eerder verhuurd huis zelf in gebruik genomen). In verreweg de meeste gevallen (82%) beviel de nieuwe woonomgeving goed. Degenen die hierover niet tevreden waren noemden als redenen: "de huizen staan te dicht op elkaar", "teveel lawaai", "weinig contact met anderen", "mist ruimte, tuin, vee".

Van de door verhuizing vrijgekomen woningen werd 34% verkocht, 6% verhuurd en 4% afgebroken; in de overige 56% van de gevallen betrof het huurwoningen (pachtbedrijven).

Van degenen die niet verhuisd zijn, wil 81% liever niet verhuizen. Zij die wel zouden willen verhuizen, hebben bezwaar tegen de kwaliteit van de huidige woning of tegen de ligging t.o.v. voorzieningen (winkels, scholen). In de meeste gevallen gaat de voorkeur uit naar een andere woning in dezelfde gemeente.

Op het moment van onderzoek werkte 76% van de respondenten op een vaste afstand van de woning, voor 12% wisselde de afstand en de overige 8% werkte thuis of dicht bij huis.

Alle respondenten die van huis werkten gingen dagelijks op en neer naar het werk. De gemiddelde reisduur (enkele reis) bedroeg 12 minuten. De meeste respondenten gingen met de auto (49%) of per fiets of bromfiets (39%) naar het werk.

HOOFDSTUK VII

De vrouw over de beroepsverandering van haar man

§ 1. De houding van de vrouw tegenover eventuele beroepsverandering van haar man

Van de echtgenoten van de ex-agrariërs heeft destijds 35% op beroepsverandering van haar man aangedrongen, 21% had liever dat haar man boer was gebleven, 42% vond dat haar man zelf moest weten of hij van beroep wilde veranderen en 2% had geen mening.

Onder de vrouwen van de jongere ex-boeren (23%) kwamen naar verhouding iets meer vrouwen voor die liever hadden dat haar man boer was gebleven dan onder de vrouwen van de voormalige oudere boeren (15%). De vrouwen van afgevoelde boeren die eerder een bedrijf van 10-15 ha hadden, hebben naar verhouding het vaakst op beroepsverandering aangedrongen.

Van de vrouwen die op beroepsverandering van haar man hebben aangedrongen heeft ruim de helft (53%) dit gedaan wegens gezondheidsredenen van de man. Andere vaak genoemde redenen daarvoor waren het inkomen (30%), bedrijfsomstandigheden (22%) en financiële lasten (17%). Verder werden nog enkele keren genoemd: het meewerken van de vrouw in het bedrijf, gebondenheid en het ontbreken van een opvolger.

Van de vrouwen van oudere ex-boeren gaf 78% als reden op de gezondheid van haar man tegenover 44% van de echtgenoten van jongere boeren. Ook gebondenheid, het meewerken van de vrouw en het ontbreken van een opvolger werden relatief iets vaker genoemd door vrouwen van oudere dan van jongere ex-boeren. De laatste groep vrouwen gaf echter naar verhouding vaker als reden op het inkomen en de financiële lasten.

Naar de oppervlakte van het vroegere bedrijf gezien, werd op de kleinere bedrijven door de vrouwen vaker het inkomen en op de grotere bedrijven het ontbreken van een opvolger en de financiële lasten als reden van aandringen op beroepsverandering van de man opgegeven.

Van de ex-boerinnen die liever hadden dat hun man boer was gebleven gaf 77% als reden op dat zij de boerderij niet graag wilden missen. Verder noemde 27% verlies van zelfstandigheid.

§ 2. De voor- en nadelen van het huidige werk

Evenals aan de mannen is ook aan de vrouwen gevraagd één of meer voor- en nadelen van het huidige werk van hun man in vergelijking met het vroegere boerenwerk op te noemen.

Van de 103 geënquêteerde echtgenoten van ex-agrariërs heeft 88% één of meer voordelen van het huidige werk van haar man genoemd. De voordelen die het meeste werden genoemd waren vrije weekends en kortere werktijd, door resp. 48% en 30% van de respondenten. Ook vakantie (20%) en sociale voorzieningen (17%) werden vrij vaak als voordelen vermeld. Andere voordelen, zoals schoner werk, lichter werk, beter inkomen en minder zorgen, werden eveneens enkele keren genoemd.

43% van de vrouwen noemde één of meer nadelen van het huidige werk van haar man. De opgenoemde nadelen vertoonden een grote variatie; het meest werd echter genoemd dat de man nu de gehele dag van huis is.

Het geheel van voor- en nadelen tegen elkaar afwegende, is uiteindelijk 65% van de respondenten van mening dat het huidige werk van hun man beter is dan het vroegere boerenwerk. Verder vindt 22% van de vrouwen het huidige werk evengoed als het boerenwerk en 4% het huidige werk slechter. De overige 9% van de vrouwen wist het niet.

Tabel 12. Huidige werk vergeleken met boerenwerk

Categorie	Aantal respon- denten	Percentage vrouwen dat het huidige werk vindt dan het boerenwerk			
		beter	evengoed	slechter	weet het niet
Vrouw aangedron- gen op beroeps- verandering	36	78	11	6	6
Vrouw had liever dat man boer bleef	22	41	36	5	18
Man moest het zelf weten	43	70	23	2	5
	101	65	22	4	9

Van de vrouwen die op beroepsverandering van hun man hebben aangedrongen vond een groter deel het huidige werk beter dan het boerenwerk dan van de vrouwen die liever hadden gehad dat hun man boer was gebleven. Van de laatste groep vrouwen vond 36% het huidige werk evengoed als het boerenwerk, terwijl 18% niet wist welk werk beter was, zodat ook van de vrouwen die liever hadden dat hun man boer was gebleven toch slechts een gering percentage het huidige werk slechter vond dan het boerenwerk.

Het oordeel van de echtgenoten die zeiden dat hun man het zelf moest weten of hij van beroep wilde veranderen wijkt niet sterk af van dat van

de vrouwen die destijds op beroepsverandering van hun man hebben aangedrongen.

§ 3. Vrije tijd; verhuizen

Het grootste deel, nl. 84%, van de respondenten vindt dat zij nu meer vrije tijd heeft dan vroeger; 15% heeft nu evenveel vrije tijd en 1% minder dan toen haar man nog boer was.

Van de 46 echtgenoten die na de beroepsverandering van hun man verhuisd zijn, vond 28% dat onplezierig. Van de 57 vrouwen die niet verhuisd zijn, zou 28% wel willen verhuizen. De redenen om te verhuizen lopen sterk uiteen en hebben betrekking op de kwaliteit van de woning en/of de afstand van de woning tot voorzieningen (scholen, winkels, werk van de man). De voorkeur gaat daarbij sterk uit naar een andere woning in de naaste omgeving dichtbij of in een dorp.

Samenvatting en slotbeschouwing

In het kader van de structuurveranderingen in de landbouw, tot uiting komend in een teruggang van het aantal arbeidskrachten en bedrijven, is de laatste jaren de beroepsverandering van zelfstandige landbouwers meer en meer in de belangstelling gekomen.

Uit een tweetal in Drenthe ingestelde onderzoeken 1) blijkt dat in een aantal keuzegemeenten op de zandgronden tussen 1963 en 1966 en tussen 1966 en 1971 jaarlijks gemiddeld resp. 1,3% en 1,4% van de aan het begin van de genoemde perioden aanwezige landbouwers van hoofdberoep is veranderd.

Op grond van deze resultaten heeft de Werkcommissie voor Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe het Landbouw-Economisch Instituut verzocht een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van beroepsverandering door zelfstandige agrariërs.

De bedoeling van dit onderzoek is wat meer te weten te komen van boeren die beroepsverandering overwegen of reeds van beroep veranderd zijn. Daartoe werden zowel een groep z.g. zittende boeren als een groep reeds van beroep veranderde boeren in het onderzoek opgenomen. Dit verslag heeft betrekking op de van beroep veranderde boeren; de resultaten van het onderzoek onder de "zittende" boeren zijn inmiddels gepubliceerd 2).

In het onderzoek wordt ingegaan op de volgende onderwerpen:

- de aanleiding tot beroepsverandering;
- de ontvangen informatie en voorlichting;
- het nieuwe beroep; ervaringen met het nieuwe beroep;
- de houding van de ex-agrariërs tegenover het nieuwe beroep;
- het bedrijf vóór en na de beroepsverandering;
- de mening van de echtgenote van de voormalige boeren over de beroepsverandering en het nieuwe beroep.

Het onderzoek is uitgevoerd in 13 keuzegemeenten op de Drentse zandgronden. Het heeft betrekking op 113 voormalige boeren die tussen mei 1968 en mei 1971 van beroep zijn veranderd, in mei 1968 55 jaar of jonger waren en bij de beroepsverandering een bedrijf exploiteerden van minstens 5 ha. De gegevens zijn verzameld door middel van een monde-

1) Bauwens, A.L.G.M. en Baris, D.B.: "Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe", Den Haag, 1969.

Baris, D.B., Jacobs, A.J. en Perdock, B.H.: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966-1971", Den Haag, 1973.

2) Spierings, C.J.M.: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf. Mening en verwachtingen van Drentse veehouders van 35-45 jaar met een bedrijf van 5-20 ha", Den Haag, 1973.

linge enquête. Indien de geënquêteerde gehuwd was, werden ook enkele vragen gesteld aan de echtgenote. De enquête vond plaats in het voorjaar van 1972.

Enkele persoonlijke gegevens

Op het moment van de enquête was 23% van de ex-agrariërs jonger dan 40 jaar, 24% 40-45 jaar; 28% 45-50 en 25% 50-60 jaar. De gemiddelde leeftijd bedroeg 46 jaar. Van alle respondenten was 95% gehuwd of gehuwd geweest.

Van de respondenten heeft 30% geen enkele vorm van voortgezet onderwijs gevolgd, 27% alleen cursusonderwijs en 43% voortgezet dagonderwijs. Dit laatste onderwijs bestond overwegend uit lager landbouwonderwijs. Naarmate de respondenten jonger waren had een geringer deel cursusonderwijs, maar een groter deel voortgezet dagonderwijs gevolgd.

Bij de beroepsverandering had 19% van de respondenten een bedrijf van 5-10 ha, 50% van 10-15 ha, 24% van 15-20 ha en 7% van 20 ha en groter. De gemiddelde oppervlakte bedroeg 12,8 ha. Ruim 20% beëindigde het bedrijf in het kader van de saneringsregeling van het O- en S.-fonds voor de Landbouw.

Uit een eerder verricht onderzoek 1) is gebleken dat op de Drentse zandgronden tussen 1966 en 1971 van de boeren jonger dan 55 jaar en van de boeren met een bedrijf kleiner dan 10 ha er naar verhouding meer van beroep zijn veranderd dan van de oudere boeren en de boeren met een groter bedrijf. De gemiddelde leeftijd van de van beroep veranderde boeren zal dan ook lager en de gemiddelde bedrijfsoppervlakte kleiner zijn dan van de boeren die niet van beroep zijn veranderd.

De aanleiding tot beroepsverandering

Het is in veel gevallen moeilijk om uit te maken wat de doorslag heeft gegeven om van beroep te veranderen omdat daarvoor dikwijls meer dan één reden werd opgegeven. Aangezien echter 62% van de respondenten als reden noemde "te laag inkomen", "te hoge investeringen" of "andere financiële redenen - al dan niet in combinatie met één of meer andere motieven - mag worden aangenomen dat financiële redenen in veel gevallen een grote rol hebben gespeeld. Wanneer sprake was van een te klein bedrijf, slechte verkaveling, grond of gebouwen of andere bedrijfstechnische redenen - genoemd door 40% van de respondenten - kunnen eveneens financiële aspecten in het geding zijn geweest.

Naast overwegend financiële redenen werden - zij het minder vaak - persoonlijke (33%) en gezinsomstandigheden (27%) vermeld, zoals ziekte of invaliditeit, gebondenheid, overlijden van vrouw of opvolger en het ont-

1) Baris, D.B., Jacobs, A.J. en Perdok, B.H.: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966-1971", Den Haag, 1973.

breken van een opvolger.

Voorts hield in een aantal gevallen (18%) de beroepsverandering verband met externe omstandigheden, zoals gedwongen pachtbeëindiging of het kwijtraken van grond voor wegeaanleg, etc.

Persoonlijke en gezinsomstandigheden werden relatief vaker genoemd door de ouderen; financiële omstandigheden daarentegen meer door de jongeren.

Informatie en voorlichting over ander werk

Het besluit om een ander beroep te gaan uitoefenen is een stap met verstrekende gevolgen, zeker als men al wat langere tijd zelfstandig boer is geweest. Men zou dan ook verwachten dat boeren die deze stap overwegen eerst met anderen gaan praten over de keuze: of met boeren doorgaan of een ander hoofdberoep kiezen. Slechts 35% van de respondenten heeft dit echter gedaan. In de meeste gevallen vond een dergelijk gesprek plaats met familieleden of kennissen (44%). Verder fungeerden als gesprekspartner medewerkers van de standsorganisaties (26%), de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst (18%) en/of de districtsbureauhouder van de STULM (10%).

Het percentage respondenten dat zich van te voren liet voorlichten over de vraag welk ander werk men na de beroepsverandering zou kunnen gaan doen, was eveneens gering. Dit percentage bedroeg nl. 27. Van deze groep kreeg 70% voorlichting van het arbeidsbureau, 20% van economisch-sociale voorlichters van de standsorganisaties en 10% op speciale voorlichtingsbijeenkomsten.

De motieven van de respondenten die zich destijds niet hebben laten voorlichten over ander werk, liepen sterk uiteen. Zo antwoordde 16% van hen dat zij ander werk kregen aangeboden of al voldoende op de hoogte waren via de pers. Verder zei 28% van de respondenten niet op de hoogte te zijn geweest van voorlichtingsmogelijkheden of er niet aan gedacht te hebben om er gebruik van te maken. Van de overigen was 53% van mening dat zij zichzelf wel kon redden.

De vraag waar een boer die van beroep wil veranderen het beste terecht kan om inlichtingen over ander werk, kon door 23% van de respondenten niet worden beantwoord. Verder was 14% van mening dat men het beste zelf ander werk kan gaan zoeken. Van de overige respondenten noemde 77% het arbeidsbureau, 21% de standsorganisatie, 11% de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst, 6% de districtsbureauhouder van de STULM en 10% reeds van beroep veranderde boeren.

Aansluitend op de vorige vraag werd aan degenen die het arbeidsbureau niet als informatiebron noemden, gevraagd naar de reden daarvan. Van deze 58 respondenten wist 15% geen antwoord te geven, zei 19% niet met het arbeidsbureau bekend te zijn en vond 17% dat men eerst zelf ander werk moest zoeken. Verder meende 27% dat het arbeidsbureau geen geschikt werk heeft voor boeren die van beroep willen veranderen en gaf 15% als reden op slechte ervaringen met het arbeidsbureau te hebben opgedaan.

Van de jongeren waren er naar verhouding meer onbekend met het arbeidsbureau dan van de ouderen, van de laatsten meenden er relatief meer dat men eerst zelf werk moet zoeken of dat het arbeidsbureau geen geschikt werk heeft voor boeren die wat anders willen gaan doen.

Het nieuwe beroep

Naar het beroep op het moment van de enquête zijn de respondenten ingedeeld in 10 sectoren 1). In de sector landbouw, waar tevens aanverwante beroepen zijn ondergebracht, werkte 20% van de respondenten, verdeeld over 11 beroepen. Van de 22 personen in deze sector werkten er 3 in de landbouw in enge zin, nl. 2 als landarbeider en 1 als bedrijfsleider op een landbouwbedrijf. In de sector bouwvakken en houtbewerking werkten eveneens 20% van de respondenten en in de sector levensmiddelenbereiding en chemie, waartoe o.a. de zuivel- en de aardappelmeelindustrie behoren, 15%. In elk van de overige sectoren werkten minder afgevoelde boeren.

Van de respondenten, die op één uitzondering na in loondienst werkten, kan ongeveer 1/4 deel als fabrieksarbeider beschouwd worden.

Naar het beroepsniveau 1) ingedeeld, verrichtte 34% van de respondenten zeer eenvoudige of eenvoudige arbeid (niveau 1 of 2), 42% enigszins ingewikkelde arbeid (niveau 3) en 24% vrij ingewikkelde of ingewikkelde arbeid (niveau 4 of 5). Ter vergelijking zij opgemerkt dat een boer - afhankelijk van de grootte van zijn bedrijf - wordt ingedeeld in niveau 4 of 5.

Het inkomen uit het nieuwe beroep bedroeg gemiddeld f 189,- schoon per week. Het wettelijk minimum-loon (schoon per week) voor een gehuwde met 2 kinderen was toen ongeveer f 146,-. 21% van de respondenten verdiende minder dan f 170,-, 40% f 170,- tot f 190,- en 39% meer dan f 190,- per week. Daarnaast had 69% van de respondenten nog neveninkomsten.

Vergeleken met het inkomen dat zij als boer zouden kunnen verdienen, vond 43% dat zij er in inkomen op vooruitgegaan zijn, 16% dat zij qua inkomen gelijk zijn gebleven en 35% dat zij er op achteruitgegaan zijn. De overige 6% wist het niet.

De meningen over het huidige en het boerenberoep

Vrijwel alle respondenten noemden één of meer voordelen van het huidige beroep in vergelijking met het boerenwerk. Het vaakst werd genoemd dat men nu over meer vrije tijd beschikt dan eerder als boer (47%). Andere dikwijls genoemde voordelen zijn: de kortere werktijd (28%), de sociale voorzieningen (28%) en het feit dat men nu geen zorgen, geen risico's meer heeft (27%). Verder werden o.a. als voordeel ge-

1) Deze indeling is afkomstig van het Ministerie van Sociale Zaken (Zie bijlage 1, resp. 2).

noemd: lichter werk (23%), vast loon (17%) en vaste werktijden (14%).

De ouderen noemden relatief iets vaker kortere werktijden, lichter werk en sociale voorzieningen; de jongeren vaste werktijden en vast loon als een voordeel.

Eén of meer nadelen van het huidige werk in vergelijking met het boerenwerk werden genoemd door 60% van de respondenten. Het verlies van zelfstandigheid werd verreweg het meest genoemd, nl. door 34% van de respondenten.

Van de respondenten wil 79% liever in loondienst blijven werken, 15% geeft de voorkeur aan een zelfstandig beroep en de overige 6% heeft hierover geen mening.

De animo om van werk of van werkgever te veranderen is niet groot; 11% geeft de voorkeur aan ander werk en 8% aan een andere werkgever.

Het grootste deel van de respondenten (80%) zou niet meer terug willen naar het boerenberoep.

De gevolgen van de beroepsverandering

Op het moment van enquête had 68% van de respondenten alle grond afgestoten, 28% had nog een deel en 4% alle grond in gebruik. De beide laatste groepen exploiteerden gemiddeld 2,7 ha, respectievelijk 7,8 ha. In totaal kwam 1330 ha cultuurgrond beschikbaar, dat is 2% van de cultuurgrond in de onderzoeksgemeenten.

Tijdens de enquête had 31% van de respondenten de bedrijfsgebouwen nog geheel of gedeeltelijk in gebruik, 18% van de bedrijfsgebouwen was in gebruik genomen door andere boeren en 22% door personen met een hoofdberoep buiten de landbouw. De overige gebouwen (29%) stonden leeg of waren inmiddels afgebroken.

Bijna de helft (46%) van de respondenten is sinds de beroepsverandering verhuisd; van de overigen wil het grootste deel (81%) liever op de boerderij blijven wonen.

In hun nieuwe werkkring werkten vrijwel alle respondenten van huis. Zij gingen allen dagelijks op en neer naar het werk. De gemiddelde reisduur (enkele reis) bedroeg 12 minuten.

De vrouw over de beroepsverandering van haar man

Hoe stonden de echtgenoten destijds tegenover het voornemen van hun man om van beroep te veranderen? Uit het onderzoek blijkt dat 35% van de echtgenoten daar bij haar man op heeft aangedrongen; voornamelijk om gezondheidsredenen van de man en om financiële redenen. Van de overige echtgenoten had 21% destijds liever gezien dat haar man boer was gebleven, terwijl 42% vond dat haar man daarover zelf moest beslissen.

Van de echtgenoten heeft 88% één of meer voordelen van het nieuwe werk van haar man in vergelijking met het vroegere boerenwerk opgenoemd. De voordelen hebben vooral betrekking op de secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals: vrije weekends, kortere werktijden, vakantie en sociale voorzieningen.

43% van de echtgenoten noemde één of meer nadelen van het huidige werk van haar man. Het vaakst werd genoemd dat de man nu de gehele dag van huis is.

Het geheel van voor- en nadelen overziende, is 65% van de echtgenoten van mening dat het huidige werk van de man beter is dan het vroegere boerenwerk. Verder vindt 22% van de echtgenoten het huidige werk evengoed en 4% slechter. De overige 9% had hierover geen mening.

Achteraf gezien heeft 92% van de echtgenoten er geen spijt van dat haar man uit de landbouw is gegaan.

Enkele slotopmerkingen

De beslissing om de landbouw te verlaten en een andere werkkring te zoeken is een ingrijpende stap, die bovendien vrijwel altijd onherroepelijk is. Beroepsverandering houdt immers een aantal wezenlijke veranderingen in, namelijk in de sociale positie (van zelfstandig ondernemer veelal naar een functie in loondienst), in de aard van het werk, in de werkomstandigheden, etc. Men zou dan ook verwachten dat eerst uitvoerig met anderen wordt gesproken over de keuze: of met boeren doorgaan of van beroep veranderen. Uit het onderzoek blijkt echter dat slechts 35% van de respondenten hierover heeft gesproken en dan nog veelal met familieleden of kennissen. Ook in de volgende fase van het beroepsveranderingsproces - die van oriëntering omtrent de mogelijkheden buiten de landbouw - heeft slechts 27% van de respondenten zich laten voorlichten. De respondenten die ander werk kregen aangeboden of al voldoende op de hoogte waren over de mogelijkheden buiten de landbouw via de pers, zullen geen behoefte gehad hebben aan voorlichting over ander werk. Maar dan blijft toch nog 61% van alle respondenten over die destijds geen informatie heeft ingewonnen, c.q. voorlichting heeft ontvangen over beroepsverandering. Dat zovelen een passieve houding hebben aangenomen, kan verschillende oorzaken hebben. De belangrijkste hiervan zijn de opvatting dat men bepaalde problemen zelf moet oplossen en de onbekendheid met de voorlichtingsmogelijkheden. Het eerste kan een gevolg zijn van het tweede, terwijl ook een zekere terughoudendheid om zijn problemen aan anderen voor te leggen, een rol kan spelen. Hoe het ook zij, in veel gevallen zijn de mogelijkheden om zich te laten informeren en voor te lichten over beroepsverandering onvoldoende benut.

Dikwijls was het niet gemakkelijk om ander werk te vinden. Zo kon 20% van de respondenten pas een half jaar of langer nadat zij daartoe hadden besloten, elders aan de slag. In hoeverre men er in slaagde ook passend werk te vinden, is moeilijk te zeggen. Waarschijnlijk is dit lang niet altijd het geval geweest, omdat van de sinds mei 1968 van beroep veranderde boeren in het voorjaar van 1972 29% van werkgever is veranderd en 15% werkloos is geweest. Ook het feit dat tijdens de enquête 76% van de respondenten werk verrichtte op een lager beroepsniveau dan dat van boer, wijst erop dat het moeilijk is voor boeren die van beroep willen veranderen om passend werk te vinden.

Is men tevreden over de nieuwe situatie? Bij de beantwoording van deze vraag moet bedacht worden dat moeilijkheden, meestal van financiële of persoonlijke aard, de aanleiding tot beroepsverandering waren. Men mag aannemen dat men eerst heeft nagegaan of deze moeilijkheden binnen het bedrijf waren op te lossen. Toen dat niet mogelijk bleek zal pas het besluit gevallen zijn om uit de landbouw te gaan. In dit licht bezien zal er in veel gevallen sprake zijn van een gevoel van opluchting omdat er een einde is gekomen aan een periode van onzekerheid. Men zal zich er veelal van bewust zijn dat aan het nieuwe werk nadelen vastzitten, maar men aanvaardt deze doorgaans in het besef dat ze onvermijdelijk zijn. De een zal zich gemakkelijker aan kunnen passen aan de nieuwe werk- en leefomstandigheden dan de ander. Verwacht mag worden dat naarmate de beroepsverandering langer geleden heeft plaatsgehad, men zich beter zal thuisvoelen in zijn nieuwe beroep. En naarmate men zich beter thuisvoelt in het nieuwe beroep zal ook de mate van tevredenheid over de nieuwe situatie toenemen.

Tussen 1966 en 1971 is in een aantal keuzegemeenten op de Drentse zandgronden 7% van het aantal in 1966 aanwezige bedrijfshoofden (hoofdberoep landbouwer) van beroep veranderd ¹⁾. Omgerekend voor het gehele Drentse Zandgebied komt dit neer op ongeveer 750 landbouwers. In de daaraan voorafgaande 3 jaar bedroeg dit aantal ongeveer 460 ²⁾, zodat in de periode 1963-1971 op de Drentse zandgronden in totaal ongeveer 1200 boeren van beroep zijn veranderd. In de periode 1963-1966 waren de bedrijven van de beroepsveranderaars gemiddeld ongeveer 8 ha groot en in de periode 1966-1971 ruim 10 ha. In totaal zullen de in de periode 1963-1971 van beroep veranderde boeren ten tijde van de beroepsverandering ongeveer 11500 ha cultuurgrond in gebruik gehad hebben. Een deel van de van beroep veranderde boeren heeft de grond geheel of gedeeltelijk aangehouden. De oppervlakte die beschikbaar kwam kan geraamd worden op 60% van de totale oppervlakte. Deze 6900 ha, d.w.z. ongeveer 4,5% van de in 1963 aanwezige oppervlakte cultuurgrond in het Drentse zandgebied, zal grotendeels zijn aangewend voor bedrijfsvergroting en derhalve hebben bijgedragen aan de verbetering van de bedrijfsoppervlaktestructuur.

Zal beroepsverandering in de landbouw toe- of afnemen? Uit in de loop van 1971 verzamelde informatie omtrent de houding van een aantal z.g. zittende boeren - jonger dan 60 jaar - tegenover de uitoefening van een ander beroep blijkt dat behalve een aantal oudere boeren met kleine bedrijven ook jongere boeren met wat grotere bedrijven niet afwijzend staan

-
- 1) Baris, D.B., Jacobs, A.J. en Perdok, B.H.: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966-1971", Den Haag, 1973.
 - 2) Bauwens, A.L.G.M. en Baris, D.B.: "Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe", Den Haag, 1969.

tegenover beroepsverandering 1). Ook uit een in 1972 uitgevoerd onderzoek onder jonge Drentse veehouders kwam naar voren, dat een beperkt aantal jonge boeren beroepsverandering overweegt 2). Het inkomen blijkt hierbij een belangrijke rol te spelen. Nu is juist de laatste paar jaar de inkomenssituatie van de boeren wat verbeterd, terwijl tegelijkertijd de werkgelegenheidssituatie buiten de landbouw is verslechterd. Het samengaan van deze beide factoren heeft een remmende invloed op de beroepsverandering in de landbouw. Zolang deze situatie voortduurt zullen boeren, hoewel zij geneigd zijn om van beroep te veranderen, een afwachtende houding aannemen.

-
- 1) Kloprogge, J.J.J.: "Van beroep veranderen? Een verkennend onderzoek onder agrarische bedrijfshoofden op de Drentse zandgronden", Den Haag, 1972.
 - 2) Spiering, C.J.M. "Jonge veehouders om hun beroep en hun bedrijf", Den Haag, 1972.

BIJLAGE 1

De beroepen van de ex-agrariërs op het moment van de enquête

	Aantal
1. Sector landbouw	
Bedrijfsleider landbouwbedrijf	1
Landaarbeider	2
Tuinman	3
Arbeider boomkwekerij	1
Hoveniersknecht	1
Arbeider plantsoenendienst	6
Arbeider champignonkwekerij	1
Arbeider werktuigencoöperatie	1
Verzorgen en africhten van paarden	2
Bosarbeider/trekkerchauffeur	3
Vertegenwoordiger in bestrijdingsmiddelen	1
totaal	<u>22</u>
2. Sector metaalbewerking	
Ploegbaas aanleg telefoonaansluitingen	1
Fabrieksarbeider	3
Bankwerker	1
Wikkelaar	1
Magazijnbediende	1
Transportarbeider (intern transport)	1
totaal	<u>8</u>
3. Sector bouwvakken en houtbewerking	
Timmerman	2
Betonwerker	2
Betongieter	2
Grondwerker	5
Opperman	3
Beton- en ijzervlechter	1
Magazijn/terreinknecht	1
Transportarbeider (intern transport)	1
Kabellegger	2
Stukadoor	1
Wolmaniseerder	1
Manusje van alles	1
totaal	<u>22</u>
4. Sector textiel	
Stoffeerder	1
Garentwijner/koner	1
totaal	<u>2</u>

BIJLAGE 1 (1e vervolg)

	Aantal
5. Sector levensmiddelenbereiding en chemie	
Fabrieksarbeider (aardappelmeelfabriek)	1
Fabrieksarbeider (zuivel)	5
Melkontvanger	1
Machinebediende	1
Eindverpakker	1
Magazijnchef	1
Magazijnbediende	2
Inpakker	1
Plasticbewerker	1
Monteur	1
Fabrieksarbeider	2
totaal	<u>17</u>
6. Sector Hotel-, restaurant- en café personeel en huishoudelijk personeel	
Beheerder recreatiecentrum	2
totaal	<u>2</u>
7. Sector handel en kantoor	
Magazijnbediende	5
Melkventer	2
Beambte verzekeringen	2
Kwitantieloper	1
Silobaas	1
Aardappelsorteerder/selecteur	1
totaal	<u>12</u>
8. Sector verzorgend personeel	
(Hulp-) conciërge	3
Manegehouder (zelfstandige)	1
Magazijnbediende	1
totaal	<u>5</u>
9. Sector Verkeerspersoneel	
Chauffeur	5
Benzinepompbediende	1
totaal	<u>6</u>
10. Sector personeel in algemene dienst	
Arbeider (waterschap)	7
Grondwerker (ruilverkaveling)	1
Corveeër	3
Halknecht	1
Arbeider schoonmaakdienst	1
Arbeider tuinonderhoud en schoonmaakwerkzaamheden	1
totaal	<u>14</u>

BIJLAGE 1 (2e vervolg)

Samenvatting

Sector 1)	Aantal
1. Landbouw	22
2. Metaalbewerking	8
3. Bouwvakken en houtbewerking	22
4. Textiel	2
5. Levensmiddelenbereiding en chemie	17
6. Hotel-, restaurant- en cafépersoneel en huish. personeel	2
7. Handel en kantoor	12
8. Verzorgend personeel	5
9. Verkeerspersoneel	6
10. Personeel in algemene dienst	14
Werkloos	3
Totaal	<hr/> 113

1) De sectorindeling is afkomstig van het Ministerie van Sociale Zaken.

BIJLAGE 2

Beroepsniveau

Niveau

- 1 Zeer eenvoudige arbeid; geen overleg vereist.
- 2 Eenvoudige arbeid, enig inzicht en overleg vereist.
- 3 Enigszins ingewikkelde arbeid; inzicht, overleg en enige ervaring vereist.
- 4 Vrij ingewikkelde arbeid; overleg, initiatief en meer ervaring vereist.
- 5 Ingewikkelde arbeid; uitgesproken aanleg, ervaring en kennis vereist.
- 6 Zeer ingewikkelde arbeid; uitgesproken aanleg, middelbare scholing en ervaring vereist.
- 7 Practische arbeid op wetenschappelijke grondslag, wetenschappelijke arbeid.